

M

MOBILITEIT TUSSEN WERK EN NIET-WERK

Hoofdstuk 11

Maarten Tielens

In het kader van de Europese werkgelegenheidsdoelstellingen tracht de regering zoveel mogelijk personen aan het werk te krijgen. In hoofdstuk 3 werd beargumenteerd dat het aantal werkenden tussen 1996 en 2002 is toegenomen, met uitzondering van 2001. Maar achter die netto-toename van het aantal werkenden gaat heel wat meer schuil. Naast personen die een job vinden en aan het werk gaan, zijn er immers ook veel personen die hun job verlaten en werkloos of niet-beroepsactief worden. Het zijn voornamelijk vrouwen, ouderen en laaggeschoolden die structureel sterker verankerd zitten in het niet-werkende segment van de arbeidsmarkt. Bij hen is enerzijds de kans dat ze op een jaar tijd uit het werkende segment stromen groter en anderzijds is de kans dat ze vanuit een niet-werkende situatie naar werk stromen kleiner. Bij 45-plussers is het aandeel niet-werkenden dat terug aan de slag gaat bijzonder klein. Voor hen geldt: eenmaal uit het werkende segment, altijd uit het werkende segment. Bovendien blijkt dat zowat de helft van alle personen die de transitie van werk naar niet-werk maken dit onvrijwillig doet en dus ongewild zonder werk valt.

In dit hoofdstuk kijken we op basis van de Enquête naar de Arbeidskrachten (EAK) naar de stromen tussen werk en niet-werk. De EAK laat niet toe deze stromen exact te kwantificeren, maar we kunnen wel kijken naar de kenmerken van de personen die een transitie op de arbeidsmarkt maken.¹ De indeling in werkend en niet-werkend is gebaseerd op een subjectieve vraagstelling in de EAK. De respondenten wordt gevraagd naar hun huidige arbeidsmarktsituatie en die van een jaar voor de bevraging. Op die manier kan de mobiliteit op de arbeidsmarkt in kaart worden gebracht. Respondenten die zeggen dat ze in 2001 werkten en in 2002 niet meer werken, zijn uitgestroomd uit het werkende segment van de arbeidsmarkt. Personen die in de andere richting mobiel zijn geweest, zijn uitgestroomd uit het niet-werkende segment van de arbeidsmarkt.

¹ Voor de methodologische achtergrond van dit hoofdstuk, verwijzen we naar www.steunpuntwav.be, rubriek publicaties, reeks 'De arbeidsmarkt in Vlaanderen', 2003, Jaarboek, Methodologie.

1 *Van niet-werk naar werk*

Globaal genomen begon 6,3% (59 600 personen) van degenen die in 2001 niet werkten, exclusief de studenten, te werken tussen 2001 en 2002.²

Bij mannen is de uitstroomgraad (uit het niet-werkende segment) groter dan bij de vrouwen. Er zijn dus relatief gezien meer mannen die op een jaar tijd vanuit een niet-werkende situatie een job vinden. Bovendien vormen mannen slechts een derde van de niet-werkenden. Mannen zijn dus minder sterk vertegenwoordigd in het niet-werkende segment én ze stromen er sneller uit. Vrouwen zijn structureel sterker verbonden met niet-werk: ze vormen de grote meerderheid van de niet-werkenden en het aandeel dat uitstroomt naar werk is beperkter. Bij vrouwen die wel beginnen te werken, zegt een op vijf vanuit een positie van huisvrouw uit te stromen.

Tabel 11.1

Uitstroomgraad uit het niet-werkende segment en verdeling van het niet-werkende segment naar geslacht, leeftijd en onderwijsniveau (Vlaams Gewest; 2001-2002)

(%)	Uitstroomgraad*	Niet-werkenden 2001
Totaal	6,3	100
Man	7,9	34,0
Vrouw	5,5	66,0
Laaggeschoold	4,4	61,9
Middengeschoold	9,4	26,0
Hooggeschoold	11,0	12,1
15-24 jaar	35,6	3,1
25-34 jaar	21,7	8,9
35-44 jaar	12,5	15,2
45-54 jaar	4,1	23,6
55-64 jaar	nb	49,2

* Het aandeel van de personen die niet werkten in 2001 (exclusief de studenten) dat wel werkt in 2002.

Bron: NIS EAK (Bewerking Steunpunt WAV)

2 In de analyse van de stroom van niet-werk naar werk nemen we de personen die in 2001 studeerden niet op omdat ze de stap naar de arbeidsmarkt nog niet hebben gezet. De niet-werkenden van 2001 zijn de werklozen, de huisvrouwen en -mannen, de arbeidsongeschikten, bruggepensioneerden, de gepensioneerden en een restcategorie (exclusief studenten).

Erg grote verschillen zijn waar te nemen tussen de diverse onderwijsniveaus. Van de hogeschoolde niet-werkenden (exclusief de studenten) is 11% een jaar later aan het werk. Van de laaggeschoolden is dat nauwelijks meer dan 4%. De poort tussen niet-werk en werk staat bij de laaggeschoolden slechts op een klein kiertje, bij hogeschoolden staat ze op een stevige tocht. Bovendien vormen laaggeschoolden zowat 60% van de niet-werkenden. Ze zijn dus sterker vertegenwoordigd in dat segment én ze stromen er moeizamer uit. Dat valt ook af te leiden uit het feit dat laaggeschoolden vaker dan hogeschoolden in de langdurige werkloosheid terecht komen. Hogeschoolden vinden makkelijker op eigen kracht een uitweg uit de niet-activiteit. Hfdst. 4

De grootste verschillen zijn waar te nemen tussen de verschillende leeftijdsgroepen. Bij de 15- tot 24-jarigen ligt het aandeel niet-werkenden (exclusief de studenten) dat uitstroomt op een jaar tijd het hoogst: een op drie van de niet-werkende jongeren is na een jaar aan het werk.

Omdat we in deze analyse de studenten hebben uitgesloten, belichten we die groep even apart. Van de 514 200 personen die aangaven in 2001 te studeren (96% is jonger dan 25 jaar) is 85% een jaar later nog steeds student. Ongeveer 15% heeft de school verlaten. Van deze schoolverlaters heeft zowat zeven op tien een baan gevonden; de rest zit in een niet-werkende situatie. We zien hier een belangrijk onderscheid naar het onderwijsniveau. Laaggeschoolden die het onderwijs vaarwel zeggen, komen in 44% van de gevallen in het niet-werkende segment terecht. Bij midden- en hogeschoolden is dat respectievelijk 25% en 21%. Laaggeschoolden die de schoolbanken verlaten hebben een kleinere kans om aan de slag te gaan. Het onderwijsniveau speelt dus een belangrijke rol op de arbeidsmarkt, ongeacht de leeftijd. Belangrijk is ook het verschil met de niet-werkende jongeren die niet rechtstreeks van de schoolbanken komen. We zagen dat zij in een op drie gevallen een jaar later aan het werk zijn, wat aanzienlijk minder is dan de zeven op tien van de afgestudeerden. Jongeren die werk zoeken hebben dus meer kans op het vinden van een job wanneer ze pas zijn afgestudeerd dan wanneer ze uit een andere niet-werkende situatie (bijvoorbeeld werkloosheid – 60% van deze niet-werkende jongeren zegt werkloos te zijn) komen. Langdurige (meer dan een jaar) werkloosheid of niet-beroepsactiviteit heeft dus een negatieve invloed op het vinden van een job, wat het belang aangeeft van een preventief werkloosheidsbeleid en van het streven om jongeren zo snel mogelijk na afstuderen aan een job te helpen. Toch laten niet-werkende jongeren nog steeds het hoogste uitstroompercentage optekenen in vergelijking met de oudere leeftijdsgroepen. Hfdst. 8

Ook de niet-werkende 25- tot 34-jarigen kennen een bovengemiddelde uitstroomgraad: een vijfde van hen stroomt op een jaar tijd uit naar een job. Naarmate de leeftijd verder stijgt daalt het aandeel niet-werkenden dat uitstroomt naar werk. Van de 45-plussers die niet werkten in 2001 is nauwelijks iemand een jaar later aan het werk. Ze zijn dus niet alleen in de meerderheid in het

niet-werkende segment (zowat 70% van alle niet-werkenden is ouder dan 45 jaar), ze stromen ook slechts met mondjesmaat uit naar werk. Voor hen lijkt dus te gelden: eenmaal uit het werkend segment, altijd uit het werkend segment. Dat is gedeeltelijk te verklaren door de (brug)pensioneerden in deze leeftijdsgroep die definitief uit de arbeidsmarkt zijn gestapt en door de arbeidsongeschikten. Maar zelfs indien we enkel de niet-werkende 45-plussers belichten die nog niet op (brug)pensioen of arbeidsongeschikt zijn, maar die zichzelf als werkloos beschouwen, zien we dat nauwelijks 5% een job vindt. De weg van niet-werk naar werk wordt slechts door enkele 45-plussers bewandeld. Van een (her)integratie van niet-werkende 45-plussers op de arbeidsmarkt is dus nauwelijks sprake.

De verschillen naar leeftijd en de verschillen naar onderwijsniveau hangen samen. De jongere leeftijdsgroepen tellen immers een groter aandeel hooggeschoolden in hun rangen, de ouderen zijn relatief vaker laaggeschoold. Toch heeft het onderwijsniveau, zoals eerder aangetoond, een sterke invloed op de uitstroomkans, ongeacht de leeftijd.

2 *Van werk naar niet-werk*

Tegenover de stroom in de richting van werk staat de stroom van werk naar niet-werk. Sommige mensen verliezen hun job en worden werkloos, anderen zeggen zelf hun job op om voor de kinderen te zorgen, nog anderen worden arbeidsongeschikt of gaan op pensioen, enzovoort. Al deze mensen verlaten het werkende segment. In totaal stroomde in Vlaanderen in de periode 2001-2002 ongeveer 5,4% (133 000 personen) van alle werkenden in 2001 uit naar een niet-werkende situatie.

Bij de vrouwen ligt de uitstroomgraad hoger dan bij de mannen, wat betekent dat de kans groter is dat zij een jaar later niet meer aan het werk zijn. Van alle vrouwen die aangaven in 2001 te werken is 6,8% een jaar later niet meer aan het werk; bij de mannen is dat slechts 4,3%. Bovendien zijn vrouwen sowieso al ondervertegenwoordigd in het werkend segment. Vrouwen die uitstromen geven vaker aan te zijn uitgestroomd naar het statuut van huisvrouw, de zorg voor het huishouden, terwijl mannen vaker uitstromen naar ziekte of arbeidsongeschiktheid en naar pensioen.

Tabel 11.2

Uitstroomgraad uit het werkende segment en verdeling van het werkende segment naar geslacht, leeftijd en onderwijsniveau (Vlaams Gewest; 2001-2002)

(%)	Uitstroomgraad*	Werkenden 2001
Totaal	5,4	100
Man	4,3	57,2
Vrouw	6,8	42,8
15-24 jaar	8,3	7,7
25-34 jaar	4,3	27,8
35-44 jaar	3,5	32,4
45-54 jaar	4,2	24,4
55-59 jaar	13,9	6,0
60-64 jaar	29,5	1,8
Laaggeschoold	8,2	27,9
Middengeschoold	4,9	39,2
Hooggeschoold	3,5	33,0

* Het aandeel van de personen die werkten in 2001 dat niet meer werkt in 2002.

Bron: NIS EAK (Bewerking Steunpunt WAV)

De kans om uit het werkende segment uit te stromen over de periode van een jaar is sterk leeftijdsgebonden. Bijna een op tien werkende 15- tot 24-jarigen is een jaar later, in 2002, niet meer werkend. Een klein deel daarvan is dan (opnieuw) student of in opleiding, maar zowat zeven op tien van deze jongeren zijn gewoon werkloos geworden. Bij de 25- tot 54-jarigen is de kans om uit te stromen het kleinst, vooral bij de 35- tot 44-jarigen. Of anders gesteld: bij hen is de kans om aan het werk te blijven het grootst. Bovendien vormen zij ook meer dan 80% van de werkenden. De 25- tot 54-jarigen zijn dus het sterkst verankerd in het werkende segment. Vanaf 55 jaar begint de uitstroom uit werk opnieuw fors toe te nemen, wat duidt op een vroege uittrede op de Vlaamse arbeidsmarkt.

Hfdst. 12

Een andere belangrijke vaststelling is dat laaggeschoolden in de minderheid zijn in het werkende segment én dat ze een grotere kans hebben om uit het werkende segment uit te stromen dan midden- en hooggeschoolden. Bij deze laatste groep is die kans het kleinst: 3,5% van de werkende hooggeschoolden is tussen 2001 en 2002 uitgestroomd, tegenover 8,2% van de laaggeschoolden. We zien ook dat het aandeel dat uitstroomt omwille van ziekte of arbeidsongeschiktheid stijgt naarmate het onderwijsniveau daalt. Hooggeschoolden stromen meer uit om de zorg voor het huishouden op te nemen, om andere redenen (o.a. loopbaanonderbreking/tijdscrediet) en omwille van pensioen. Dit laatste geeft aan dat hooggeschoolden vaker de arbeidsmarkt op een 'natuurlijke' wijze verlaten.

3 *Vrouwen, ouderen en laaggeschoolden: sterke band met niet-werk*

Hfdst. 3 🗨 In hoofdstuk 3 zagen we dat de werkzaamheidsgraad bij vrouwen lager ligt dan bij de mannen. Ze zijn dus ondervertegenwoordigd in het werkende segment. Bovendien blijkt uit voorgaande analyse enerzijds dat bij werkende vrouwen de kans dat zij een jaar later niet meer werkend zijn groter is en anderzijds dat de kans dat niet-werkende vrouwen een jaar later wel aan het werk zijn kleiner is. Nochtans neemt de werkzaamheidsgraad (aandeel werkenden van de bevolking op arbeidsleeftijd) de laatste jaren voornamelijk bij vrouwen toe. Er zijn inderdaad steeds meer vrouwen die werken. Dat komt voornamelijk doordat de nieuwe generaties vrouwen veel talrijker de arbeidsmarkt betreden dan de oudere generaties. Maar uit deze cijfers blijkt ook dat

Hfdst. 17 🗨 vrouwen vaker een stap terug (moeten) zetten uit het werkende segment.

Ook naar leeftijd zijn er aanzienlijke verschillen: naarmate de leeftijd stijgt wordt de band met het werkende segment minder sterk. De 25- tot 54-jarigen zijn het stevigst verankerd in het wer-

Hfdst. 2 🗨 kende segment. We zien dan ook dat zij een zeer hoge werkzaamheidsgraad kennen. Opvallend is dat 15- tot 24-jarigen (exclusief de studenten) zowel een hoge uitstroom uit het niet-werkende als uit het werkende segment kennen. Jongeren zijn dus erg mobiel en maken heel wat heen-en-weerbewegingen tussen werk en niet-werk. Ook in economisch onzekere tijden moeten er nieuwe jobs worden ingevuld. Voor bedrijven is het interessanter om daarvoor jongeren aan te nemen, gezien zij financieel minder zwaar doorwegen en gezien zij mogelijk sneller bereid zijn een tijdelijk contract te aanvaarden. Anderzijds geldt dat ingeval van personeelsafslanking in eerste instantie de tijdelijke contracten niet worden verlengd, waar vooral jongeren het slacht-

Hfdst. 19 🗨 offer van zijn. Dat leidt ertoe dat zij een hogere mobiliteit vertonen tussen werk en niet-werk, in beide richtingen.

Bij de 55-plussers neemt de stroom van werk naar niet-werk fors toe, de stroom in de andere richting is nagenoeg onbestaande. Ouderen die eenmaal in het niet-werkende segment terecht komen blijven daar. Van werkhervatting is geen sprake. Dat valt ook af te lezen uit de lage werkzaamheidsgraad bij ouderen waaruit blijkt dat de band met werk met de leeftijd smelt als boter voor de zon. Elchardus & Cohen stellen dat mannen gemiddeld effectief stoppen met werken

Hfdst. 12 🗨 tussen 56 en 57 jaar en vrouwen ongeveer tien jaar vroeger. Zowat 14% van de 55- tot 59-jarigen is op een jaar tijd uitgestroomd uit het werkende segment. Bijna de helft daarvan is reeds op (brug)pensioen. Van de 60- tot 64-jarigen die werkten in 2001 is bijna een derde in 2002 niet meer aan het werk. Meer dan acht op tien van hen is op (brug)pensioen. Deze cijfers duiden nogmaals op de problematiek van de vroege uittrede van de Vlaamse werkkrachten.

Ook laaggeschoolden zijn structureel sterker verbonden met het niet-werkende segment van de arbeidsmarkt. De kans dat laaggeschoolden die werken niet-actief worden, is groter dan bij hun hogergeschoolde collega's enerzijds en de kans dat niet-actieve laaggeschoolden aan het werk gaan is kleiner anderzijds. Uit hoofdstuk 8 blijkt bovendien dat laaggeschoolde afgestudeerden moeilijker een job vinden. Een andere indicatie van deze sterkere band met niet-activiteit is de werkzaamheidsgraad die bij laaggeschoolden heel wat lager ligt. Bovendien komen zij ook vaker in de langdurige werkloosheid terecht.

☞ Hfdst. 13

☞ Hfdst. 8

☞ Hfdst. 4

4 Onvrijwillig zonder werk

In wat volgt bekijken we de personen die tussen 2001 en 2002 de transitie van werk naar niet-werk hebben gemaakt. Aan hen werd gevraagd wat de voornaamste reden was om de job te verlaten. We kunnen de diverse mogelijke antwoordcategorieën opdelen in vijf groepen. In eerste instantie zijn er mensen die op pensioen zijn gegaan, het *natuurlijk* verloop. De *onvrijwillige* mobiliteit omvat personen die hun job hebben verlaten omwille van ontslag, de afschaffing van de betrekking of sluiting van de onderneming, omwille van brugpensioen om economische redenen en een kleine groep wegens ziekte of arbeidsongeschiktheid. Daarnaast zijn er personen die op *eigen initiatief* hun job verlaten. Zij geven aan zelf ontslag te hebben genomen; een klein aandeel daarvan doet dat expliciet om de zorg voor de eigen kinderen op te nemen of om andere persoonlijke dan wel familiale redenen. Een vierde groep zijn degenen waarvan het *contract van bepaalde duur* is afgelopen. Daar kunnen zowel personen in zitten van wie het contract op eigen initiatief niet wordt verlengd dan wel op initiatief van de werkgever, vandaar dat we ze als een aparte groep beschouwen. Een laatste groep omvat de (ongedefinieerde) *andere redenen*.

Globaal genomen heeft de helft van de personen die hun job hebben verlaten en niet meer werken op het moment van de bevraging dit onvrijwillig gedaan (tabel 11.3).³ Zij zitten ongewild zonder werk. Twee op tien zeggen dat het einde van het tijdelijk contract aan de basis lag van het vertrek. Slechts een op tien geeft expliciet aan zelf het initiatief te hebben genomen en evenveel geeft een andere reden op. Zowat 12% gaat op pensioen.

3 We mogen deze analyse niet zonder meer lezen als een analyse van de volledige groep die een job verlaat. Het gaat hier enkel om personen die hun job verlaten én op het moment van bevraging niet meer werken. Het is denkbaar dat er een verschil is in de reden om een job te verlaten tussen personen die op het moment van bevraging niet meer werken en personen die wel terug werken. In hoofdstuk 9 is gebleken dat bij personen die hun vorige job hebben verlaten en wel terug werken het aandeel van het vertrek op eigen initiatief groter is (45%).

Tabel 11.3

Redenen om de laatste betrekking te verlaten (Vlaams Gewest; 2002)

(%)	
Natuurlijk verloop	12,3
Onvrijwillig	48,8
Eigen initiatief	9,4
Contract ten einde	18,9
Andere	10,7
Totaal	100

Bron: NIS EAK (Bewerking Steunpunt WAV)

We bekijken of er verschillen zijn naar geslacht, leeftijd, onderwijsniveau en sector van tewerkstelling van de laatste job. Omdat het onvrijwillige verloop het grootst is nemen we de verdeling over de verschillende kenmerken op in tabel 11.4. Bij mannen ligt het aandeel onvrijwillige uitstroom hoger dan bij vrouwen. Bij deze laatsten is het aandeel dat vrijwillig haar job verlaat alsook omwille van het contracteinde groter. We zagen reeds dat vrouwen relatief vaker uitstromen uit het werkende segment, maar ze doen dat relatief minder vaak gedwongen. De onvrijwillige uitstroom is voor het grootste deel (bijna 90% bij mannen en 80% bij vrouwen) op conto te schrijven van ontslag, waaronder het brugpensioen en sluiting van de onderneming. Slechts een klein aandeel is een gevolg van ziekte of arbeidsongeschiktheid.

Tabel 11.4

Aandeel van het onvrijwillig verlaten van de laatste betrekking naar geslacht, leeftijd, onderwijsniveau en sector (Vlaams Gewest; 2002)

(%)	
Totaal	48,8
Man	53,6
Vrouw	44,4
15-24 jaar	39,5
25-34 jaar	44,7
35-44 jaar	52,3
45-54 jaar	63,8
55-64 jaar	44,8
Laaggeschoold	54,2
Middengeschoold	46,1
Hooggeschoold	43,0
Secundair	60,4
Tertiair (excl. t14)	55,7
Quartair (incl. t14)	26,4

Bron: NIS EAK (Bewerking Steunpunt WAV)

Het aandeel onvrijwillig verloop neemt toe met de leeftijd, met uitzondering van de 55-plussers waar vanzelfsprekend het aandeel van het natuurlijk verloop (pensioen) sterker doorweegt. In de jongste leeftijdsgroepen is het aandeel van het contracteinde groter, gezien zij vaker met een tijdelijk contract worden tewerkgesteld. Opvallend is dat bij de 45- tot 54-jarigen die hun job hebben verlaten en niet meer werken, maar liefst 64% zijn of haar job onvrijwillig heeft verlaten en dus nog niet op pensioen is (ongeveer 42% omwille van ontslag of sluiting van de onderneming; 15% omwille van arbeidsongeschiktheid; 7% omwille van brugpensioen). Dat is een zorgwekkende vaststelling gezien het aantal 45-plussers dat vanuit een niet-werkende situatie terug aan het werk gaat zeer miniem is. De meesten van hen zitten dus vaak ongewild zonder werk tot aan het pensioen. Hfdst. 19

Naar onderwijsniveau stelden we reeds vast dat de uitstroomgraad uit het werkende segment bij laaggeschoolden hoger ligt dan bij hogergeschoolden. Nu valt ook op dat het aandeel van de onvrijwillige uitstroom bij laaggeschoolden aanzienlijk hoger ligt. De verschillen binnen de groep 45- tot 64-jarigen, waar het aandeel laaggeschoolden hoger ligt dan gemiddeld, zijn sprekend. Van de hooggeschoolde 45-plussers die hun laatste betrekking hebben verlaten (en de meesten daarvan dus ook de arbeidsmarkt) doet 45% dat op een natuurlijke wijze en 40% onvrijwillig; bij laaggeschoolde 45-plussers doet 19% dat op een natuurlijke wijze en 60% onvrijwillig. Vooral de aandelen omwille van ontslag of sluiting van de onderneming (24%) en omwille van het economisch brugpensioen (23%) liggen hoog bij laaggeschoolden. Hooggeschoolden verlaten de arbeidsmarkt veel meer op een natuurlijke wijze door pensionering.

Laaggeschoolden zijn dan ook vaker werkzaam in secundaire sectoren waar het aandeel onvrijwillige mobiliteit het grootst is. De inkrimping van het industriële leven in Vlaanderen leidt immers tot veel faillissementen en ontslagen. In de quartaire sector ligt de onvrijwillige mobiliteit beduidend lager. De quartaire sector wordt minder geteisterd door sluitingen van ondernemingen en ontslagen. Daar staat tegenover dat het aandeel vrijwillig verloop en verloop omwille van het contracteinde er groter is. Hfdst. 5

Cijferbijlage: www.steunpuntwav.be, rubriek publicaties, reeks 'De arbeidsmarkt in Vlaanderen', 2003, Jaarboek, Cijferbijlage.

Methodologie: www.steunpuntwav.be, rubriek publicaties, reeks 'De arbeidsmarkt in Vlaanderen', 2003, Jaarboek, Methodologie.

